

SIERPIEŃ '80 W ELBLĄGU

Systematyczne strajki¹ w Elblągu rozpoczęły się 18 sierpnia ok. 7.30, pod wpływem nadchodzących od 14 sierpnia informacji z Gdańska. W tym czasie całkowicie stanęły: Wojewódzkie Przedsiębiorstwo Komunikacyjne, Miejskie Przedsiębiorstwa Oczyszczania, Elbląska Fabryka Urządzeń Okrętowych, Państwowa Komunikacja Samochodowa, Zakłady Przemysłu Odzieżowego „Truso”, „Transbud”, tartak, Zakłady Naprawcze Mechanizacji Rolnictwa, Fabryka Domów Elbląskiego Kombinatoru Budowlanego oraz drukarnia. Częściowy strajk podjęto w „Zamechu”², Zakładach im. Wielkiego Proletariatu, Elbląskich Zakładach Naprawy Samochodów, Spółdzielni „Plastyk”, Wojewódzkim Przedsiębiorstwie Elektro-Ciepłowniczym, Przedsiębiorstwie Drógi Zieleni i w Zakładach Piwowarskich w Elblągu³. Do strajku przystąpiły także Elbląskie Przedsiębiorstwo Budownictwa Przemysłowego, Przedsiębiorstwo Transportu Handlu Wewnętrznego oraz Spółdzielnia Pracy Transportowo-Przetadowa „Nogat”.

Początek sierpniowych strajków w Elblągu

Strajki rozpoczynano z powodów placowych, a także w odruchu solidarności ze strajkującym Gdańskiem. Jednak jeszcze tego samego dnia ok. 14.00 zaczęto wysuwać postulaty merytoryczne, jak chociażby konieczność rozwiązania problemów zaopatrzeniowych, poprawy warunków socjalnych pracowników, zmniejszenia biurokracji i zniesienia sklepów komercyjnych. Najbardziej dojrzałe hasła formułowali pracownicy Elbląskiego Kombinatoru Budowlanego i EFUO. Żądali oni utworzenia wolnych związków zawodowych, zniesienia cenzury oraz zrównania zasiłków rodzinnych z poziomem, jaki obowiązywał w milicji i w wojsku.

Chociaż inicjatorem solidarnościowych strajków w Elblągu było MPO – jego rolę potwierdzają w wywiadzie z 1980 r. kierowcy WPK: „to nie my pierwsi przerwaliśmy pracę. Zaczęło MPO”⁴ – to jednak pracownicy komunikacji, których protest unieruchomił miasto, 18 sierpnia wytworzyli w Elblągu strajkową atmosferę. Jak opisuje ją Wioleta Enler, „wydawać by się mogło, że na jeden dzień życie w Elblągu zamarło. W wielu zakładach przerwano pracę. Stanęły autobusy i tramwaje. Zamknięto sklepy i kioski”⁵. Przewodniczącym utworzonego 18 sierpnia elbląskiego Międzyzakładowego Komitetu Strajkowego został pracownik WPK Jan Wyrzykowski⁶. Ponadto w skład Komitetu weszli: Zbigniew Brzeziński i Ryszard Kalinowski (EPBP), Zbigniew Lewandowski, Jan Rogowicz i Stanisław Wencki

¹ Latem 1980 r. pierwszy strajk w Elblągu proklamowano 29 lipca w Przedsiębiorstwie Gospodarki Mieszkanowej. Kolejne przestoje miały miejsce w Miejskim Przedsiębiorstwie Oczyszczania (4–7 sierpnia) oraz w Wojewódzkim Przedsiębiorstwie Wodno-Kanalizacyjnym (15 sierpnia).

² Teleksy z godz. 14.00 i 18.00 sygnalizują normalną produkcję w tym zakładzie.

³ APE, KW PZPR, 824/654, Informacje ogólne Wydziału Polityczno-Organizacyjnego, Teleksy wysłane do KC PZPR, 18 VIII 1980 r., k. 158.

⁴ G. Baranowski, *U elbląskich tramwajarzy*, „Wiadomości Elbląskie” 1980, nr 36, s. 14.

⁵ W. Engler, *Szesnaście miesięcy wolności [w:] Szesnaście miesięcy wolności – „Solidarność” w województwie elbląskim*, red. J. Hochleitner, Elbląg 2006, s. 39.

⁶ Dopiero po trzech dniach zastąpił go Ryszard Kalinowski (Relacja Ryszarda Kalinowskiego, Gdynia, 27 VII 2009 r., w zbiorach autora).

(PKS), Anna Tabor (Przedsiębiorstwo Transportowo-Sprzętowe Łączności), Tadeusz Kaczor (PTHW), Andrzej Polak (WPK), Mieczysław Wolski oraz Bogdan Zakrzewski (Spółdzielnia Pracy Transportowo-Przeładunkowa „Nogat”). Jako doradca, 21 sierpnia, do grona MKS dołączył Kazimierz Szeszel (EPBP). Siedzibą Komitetu została sala rozliczeń biletów w elbląskiej siedzibie PKS. Teren wokół dworca był otwarty, a naprzeciw znajdował się komisariat MO. Pewien komfort stwarzały także zaparkowane autobusy, które były „sypialniami” dla strajkujących.

Kolejne dni solidarnościowego protestu

Rano 19 sierpnia we wszystkich strajkujących zakładach w Elblągu nie pracowało już łącznie 7930 osób⁷. Tego dnia elbląski MKS, skupiający osiemnaście zakładów, zarejestrował się w centrali ogólnopolskiego strajku – MKS Gdańsk⁸, którego wiceprzewodniczącym został elblążanin Ryszard Kalinowski.

Następnego dnia, pod przewodnictwem ministra energetyki i energii atomowej Zbigniewa Bartosiewicza, powołano Komisję Rządową do rozmów ze strajkującymi zakładami woj. elbląskiego. W ciągu kolejnych dni spotkała się ona m.in. z załogami „Truso”, EZNS, ZWP oraz z delegacją „Zamechu”. Negocjacji z Komisją odmówili pracownicy EKB i EPBP, którzy uważali, że ich interesy reprezentuje gdański MKS. Pierwsze plenarne posiedzenie elbląskiego MKS odbyło się w biletowni PKS Elbląg 20 sierpnia⁹.

Zestawiając ze sobą sytuację strajkową w Elblągu z 19 i 20 sierpnia 1980 r., można dojść do dwóch podstawowych wniosków. Po pierwsze, wzrost impetu strajkowego poza stolicą województwa między 19 a 20 sierpnia był znacznie większy niż w samym Elblągu. Wynikało to zapewne z tego, że trwający od 18 sierpnia strajk w Elblągu nabrał cech pewnej stabilizacji (np. konsekwentnie strajkujące EKB oraz WPK) i rozprzestrzenianie się strajków nie mogło mieć tam tak dynamicznego charakteru, jak w miejscowościach, w których strajki dopiero się zaczynały. Po drugie, warto zwrócić uwagę na to, że liczba strajkujących zakładów w Elblągu między 19 a 20 sierpnia zmniejszyła się wskutek działania wojewódzkich i zakładowych instancji partyjnych PZPR. Potwierdza to tezę, że początkowe postulaty strajkujących obracały się wokół żądań finansowych, które mogły być zrealizowane decyzją dyrektora zakładu.

W pierwszej fazie strajków w Elblągu przełomowym dniem był piątek, 22 sierpnia. W wielu zakładach zapadły wtedy decyzje o powołaniu komitetów strajkowych oraz o podjęciu strajków okupacyjnych. Do istniejących już komitetów, m.in. w Przedsiębiorstwie Konserwacji Urządzeń Melioracyjnych, ZAS i EKB, rano dołączyły komitety w EZNS, EPBP, Przedsiębiorstwie Gospodarki Mieszkaniowej, PDiZ i ZWP. Mimo energicznych działań pracowników Komitetu Wojewódzkiego PZPR, Komitet Strajkowy powołano również w największym zakładzie miasta – „Zamechu” (41 osób¹⁰). Ponadto z kilku elbląskich zakładów do Komitetu Wojewódzkiego zaczęły docierać pogłoski o przygotowaniach do strajku okupacyjnego w „Zamechu”. Ostatecznie w wyniku głosowania załogi zrezygnowano z tego pomysłu. Strajk okupacyjny ogarnął jednak inne zakłady, w tym EPBP, przesyponię cementu, Przedsiębiorstwo Gospodarki Komunalnej i PDiZ.

Reakcja KW PZPR w Elblągu na Sierpień '80

Wybuch społecznego niezadowolenia wywołał reakcję działaczy partyjnych. Od pierwszych dni przestoju pracownicy elbląskiego sekretariatu KW oraz sekretarze Komitetu Miejskiego PZPR pracowali „od godz. 6.00 w stałym kontakcie z zakładami pracy, kierując działaniami aktywu zakładowego.

⁷ APE, KW PZPR, 824/657, Wydział Polityczno-Organizacyjny, Sytuacja społeczno-polityczna w woj. elbląskim w okresie 16–26 VIII 1980 r., 26 VIII 1980 r., k. 32–45. Na liczbę tę składały się zakłady strajkujące całkowicie, w tym: drukarnia (20 osób), EFUO (200), EKB (1200), EPBP (450), EZNS (400), MPO (200), Okręgowy Zarząd Maszyn Drogowych (70), PKS (45), Spółdzielnia „Buczka” (200), Spółdzielnia „Elsin” (60), Spółdzielnia „Postęp” (100), tartak (70), Tczewska Stocznia Rzeczna (80), „Transbud” (400), WPK (230), ZAS „Polmo” (400), ZNMR (200), ZWP (900), a także zakłady, w których zanotowano częściowe przestoje: browar (200), Kombinat Budownictwa Komunalnego (270), PDiZ (30), Spółdzielnia „Nogat” (100), ZPO „Truso” (500), ZM „Zamech” (1200).

⁸ Elbląski MKS był pierwszą strukturą spoza Gdańska, która zarejestrowała się w centrali strajku.

⁹ Relacja Tadeusza Chmielewskiego, Gdańsk, 2 V 2009 r.

¹⁰ Według informacji z godz. 20.00 Komitet Strajkowy w „Zamechu” liczył już 82 osoby.

Rzeszono do niego informacje przekazane dzień wcześniej przez Wydział Pracy Ideowo-Wychowawczej Komitetu Centralnego PZPR celem wykorzystania przez aktyw zakładowy [sic!] w czasie przerw śniadaniowych. W zakładach, które nie podejmą pracy do godz. 14.00, odbędą się o tej godzinie zebrania Podstawowych Organizacji Partyjnych PZPR (POP) z udziałem członków sekretariatu KW i sekretarzy KM¹¹. Przytoczone instrukcje „demaskowały” inspiratorów strajku i wskazywały, jak mają się zachowywać działacze partyjni niższego szczebla. Cały dokument miał udowodnić, że nastroje strajkowe wykorzystywane są przez „elementy antysocjalistyczne” w celu zmiany ustroju politycznego. Dokument zawiera także odpowiedź na pierwsze postulaty wysuwane przez strajkujących w Elblągu. Na żądanie zrównania robotniczych dodatków rodzinnych z wojskowymi i milicyjnymi należało odpowiadać, „że praca w wojsku i milicji jest wyjątkowo trudna, a płace nie są konkurencyjne”¹². Świadczyć o tym miały braki kadrowe występujące w tych zawodach. Z kolei postulat wolnych związków zawodowych interpretowano jako chęć stworzenia przyczółków dla „działalności antykomunistycznej”.

Trzy dni po rozpoczęciu elbląskich strajków, 21 sierpnia, sekretariat Komitetu Wojewódzkiego podjął bardziej zdecydowane działania. Ich celem było przywrócenie normalnego rytmu pracy. Miało w tym pomóc „rozwiniecie szerokiego frontu działalności polityczno-wyjaśniającej. Naświetlenie tła wydarzeń, ich istoty i charakteru, a także ukazanie politycznej, moralnej i ekonomicznej szkodliwości strajków; ustalenie trybu rozpatrywania i załatwiania zgłaszanych wniosków i postulatów; utrzymanie stałego kontaktu z zakładami pracy, prowadzenie rozmów”. Ponadto „do kluczowych zakładów skierowano sekretarzy, kierowników wydziałów i członków egzekutywy KW”¹³. W materiale zatytułowanym *Informacja o aktualnej sytuacji w województwie elbląskim*, KW PZPR podsumował pierwszy tydzień strajków – z każdym dniem sytuacja w województwie stawała się coraz gorsza. Przejawiało się to m.in. wysuwaniem przez załogi coraz bardziej kategorycznych postulatów. Ogółem „w ciągu tygodnia występowały całkowite lub częściowe przerwy w 58 zakładach (łącznie prawie 28 tys. zatrudnionych). W sześciu zakładach podjęto strajki okupacyjne, w których uczestniczy blisko 3500 osób. Zorganizowano 27 komitetów strajkowych. Do trzech zakładów (WPK, PTHW, FD) nie ma obecnie możliwości dotarcia, a z jednego (Fabryka Domów) usunięto kierownictwo i dwóch członków PZPR”¹⁴. Problemem dla elbląskiej PZPR były również ożywione kontakty tutejszych zakładów z Gdańskiem oraz nieskuteczność działań komisji ministra Bartosiewicza.

Coraz bliżej porozumienia

Od 25 sierpnia można mówić o pełnej stabilizacji sytuacji strajkowej w Elblągu. W mieście protestowały już wszystkie ważniejsze zakłady. Brak stanowczości niektórych z nich neutralizowała działalność elbląskiego MKS oraz konsekwentna postawa „lokomotywu” strajku: WPK, PKS, FD. Swoje obowiązki względem społeczeństwa wykonywało jedynie PTHW, które zgodnie z zaleceniami MKS rozwoziło wyroby garmażeryjne, mąkę oraz węgiel. Mimo informacji o pojawiających się wśród załóg oznakach zmęczenia, wskazywano, że starsi stażem pracownicy ulegali presji młodszych kolegów, którzy nie wątpili w sens kontynuowania protestu. Zaczęło również dominować przekonanie, że nie wysuwając żadnych postulatów, traci się szansę na przeprowadzenie pozytywnych zmian w swoim przedsiębiorstwie.

Kulminacyjna fala strajków nadeszła 28 sierpnia, kiedy to w Elblągu pracowało zaledwie jedenaście zakładów, głównie z sektora spożywczego, handlu oraz służb komunalnych. W efekcie działania komisji Bartosiewicza oraz kompromisowego tonu władz, następnego dnia swoje strajki przerwały WPEC, ZWP, Spółdzielnia „Buczka” (60 proc.) oraz Spółdzielnia „Postęp” (nie pracowało tylko 35 osób)¹⁵. Kolejna faza wygasania strajku miała miejsce 30 sierpnia. Od godzin rannych do pracy przystąpiły

¹¹ APE, KW PZPR, 824/654, Informacje Ogólne Wydziału Polityczno-Organizacyjnego, Teleksy wysłane do KC PZPR, 18 VIII 1980 r., k. 158.

¹² APE, KW PZPR, 824/657, Informacja pomocnicza dla aktywu partyjnego, 18 VIII 1980 r., k. 10–11.

¹³ APE, KW PZPR, 824/56 Protokół z plenarnego posiedzenia KW PZPR w Elblągu, 21 VIII 1980 r., k. 51–52.

¹⁴ APE, KW PZPR, 824/657, Wydział Polityczno-Organizacyjny, Sytuacja społeczno-polityczna w woj. elbląskim w okresie 16–26 VIII 1980 r., 26 VIII 1980 r., k. 76.

¹⁵ APE, KW PZPR, 824/654, Informacje ogólne Wydziału Polityczno-Organizacyjnego, Teleksy wysłane do KC PZPR, 29 VIII 1980 r., k. 173–174.

ZNMR (od godz. 7.00), ZPO (8.40), EFUO (9.40) i Przedsiębiorstwo Robót Malarskich i Remontowych „Elmal” (8.30)¹⁶. Na terenie swoich zakładów 31 sierpnia przebywali jeszcze m.in. pracownicy „Zamechu” (135 osób), EZNS (400) i FD EKB (200)¹⁷.

Międzyzakładowy Komitet Założycielski i Zarząd Regionu NSZZ „Solidarność” w Elblągu

Większość komitetów strajkowych w Elblągu rozwiązała się 1 września, odtąd funkcjonowały one jedynie w „Zamechu”, EZNS, ZAS, Spółdzielni „Renoma” oraz w PKS¹⁸. W części zakładów rozpoczęto organizację robotniczych komitetów strajkowych (WPHW), w niektórych zaś podjęto próby powołania nowych związków zawodowych.

W okresie od 18 do 31 sierpnia 1980 r. w Elblągu powołano komitety strajkowe w 41 zakładach pracy. Przekształciły się one następnie w formy organizacyjne samorządnych związków zawodowych: najpierw w komitety założycielskie, a potem w komisje zakładowe. Mimo że MKZ powstał 1 września (następnego dnia odbyło się pierwsze spotkanie), to w praktyce komisje zakładowe poszczególnych przedsiębiorstw kształtowały się niezależnie od siebie, a działo się to między wrześniem a grudniem 1980 r.¹⁹ Ostatnim etapem tworzenia NSZZ „Solidarność” na szczeblu regionalnym było powołanie Zarządu Regionu. W Elblągu odbyło się to 31 lipca 1981 r. podczas czwartej tury I Walnego Zebrania Delegatów. Pierwszym przewodniczącym elbląskiej „Solidarności” został Tadeusz Chmielewski.

¹⁶ APE, KW PZPR, 824/658, Wydział Polityczno-Organizacyjny, Sytuacja społeczno-polityczna w woj. elbląskim, 30 VIII 1980 r., k. 63.

¹⁷ Ponadto strajkujący przebywali na terenie: browaru (70 osób), EPBP (90), PGM (19), PKS (100), Spółdzielni im. Marchlewskiego (60) i WPK (100).

¹⁸ APE, KW PZPR, 824/654, Informacje ogólne Wydziału Polityczno-Organizacyjnego, Teleksy wysłane do KC PZPR, 1 IX 1980 r., k. 175.

¹⁹ Relacja Tadeusza Chmielewskiego, Gdańsk, 2 V 2009 r., w zbiorach autora.

Z głębokim smutkiem przyjęliśmy wiadomość o śmierci

śp. Zofii Korbońskiej

**uhonorowanej
Krzyżem Wielkim Orderu Polonia Restituta,
wdowy po wybitnym działaczu emigracyjnym
Stefanie Korbońskim,
uczestniczki Powstania Warszawskiego,
aktywnej działaczki Polonii Amerykańskiej,
inicjatorki licznych przedsięwzięć patriotycznych
na uchodźstwie,
wielkiego przyjaciela
Instytutu Pamięi Narodowej**

Wszystkim pogrążonym w bólu składamy najszersze kondolencje

Requiescat in pace

**dr Franciszek Gryciuk
p. o. Prezesa Instytutu Pamięi Narodowej**